

RELIGIJA I POLITIČKE STRANKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Elma HURUZ MEMOVIĆ

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu
e-mail: elma.huruz@fpn.unsa.ba

ABSTRACT

Pobjeda etno - nacionalističkih partija na izborima 1990. godine bila je u značajnoj mjeri potpomognuta djelovanjem religijskih institucija. Od tada pa do danas evidentno je prožimanje religijsko - konfesionalne i nacionalno - političke sfere uz naglašenu ulogu religijskih vođa u procesima legitimacije političkih odnosno stranačkih lidera. Religijske institucije u Bosni i Hercegovini su u manjoj ili većoj mjeri i u različitim periodima instrumentalizirane od strane etničkih političkih elita kako bi se izvršila etnička homogenizacija.

U ovom tekstu ćemo analizirati kompleksan odnos religije i politike u Bosni i Hercegovini i to najprije kroz analizu statutarnih i programskih sadržaja političkih stranaka koje su najrelevantnije po pitanju njihovog političkog i društvenog angažmana u savremenoj bosanskohercegovačkoj stvarnosti.

Ključne riječi: religija, političke stranke, religijske institucije, etničke političke elite

RELIGION AND POLITICAL PARTIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

The victory of ethno - nationalist parties in the 1990 elections was substantially encouraged by the activities of religious institutions. Since then, there has been an evident interweaving of the religious - confessional and national - political spheres, with the prominent role of religious leaders in the processes of legitimizing political and party leaders. Religious institutions in Bosnia and Herzegovina have been more or less instrumentalised by ethnic political elites in order to establish ethnic homogenization. In this text, we will analyze the complex relationship between religion and politics in Bosnia and Herzegovina, primarily by analyzing statutes and programs of political parties that are most relevant according to their political and social engagement in contemporary Bosnian- Herzegovinian reality.

Key words: religion, political parties, religious institutions, ethnic political elites

1.0 Uvod

Nakon Francuske građanske revolucije 1789. i Američke revolucije 1776. godine dolazi do potpunog odvajanja religije od politike koje su u prethodnom periodu, posebno tokom Srednjeg vijeka, bile najuže povezane i isprepletene. Država se percipira kao zajednički, opći okvir koji štiti svakog građanina bez obzira na religijsku, nacionalnu i drugu pripadnost dok je religija u sferi privatnog odnosno pojedinačnog. „Kratko rečeno, veliko je dostignuće da religija nije više državna, nego društvena, privatna stvar, što znači da su pred državnim zakonom sve religije jednake. Država ne progona i ne privilegira ni jednu religiju, nego svaku jednako štiti“ (Babić, 2005:213). Sloboda religije, koju je prosvjetiteljstvo u većini evropskih država sa sobom donijelo, označila je kraj politiziranoj religiji koja je bila u službi politike odnosno države. Takva religija je pretpostavka slobode budući da ona „postaje pretpostavkom onih sloboda do kojih se došlo borbom protiv politizirane religije“ (Babić, 2005:214).

Iako je takva religija, bez uske povezanosti sa državom, izgubila ponešto od svoje moći, ipak je do današnjeg dana ostala izuzetno uticajan društveni faktor. Unutar svakog društva uporedo egzistira nekoliko vrsta moći, pored političke tu su ekonomska, vojna, moć medija i druge a među njima je i religijska moć. Budući da je pojam moći slojevit tako i je i kod pojma religijska moć neophodno razlikovati religijsku moć u smislu moći Creda, gdje spadaju „vjerovanje i objave u odnosu na moć Crkve ili vjerske organizacije i u njoj sveštenstvo, odnosno ullemu“ (Tanović, 2005:207). Jednako tako se i politička moć može razmatrati na više nivoa, od moći vlade, moći političkih institucija i političkih stranaka te moći koja počiva na uticaju nevladinih organizacija i različitih društvenih pokreta.

2.0 Religija i politika u Bosni i Hercegovini

Priroda odnosa između religije i politike u Bosni i Hercegovini bila je oblikovana u skladu s prirodom vladavine i vladajućoj percepciji o religiji. Najjasnije se mogu uočiti razlike između perioda kada je Bosna i Hercegovina bila dio Socijalističke Federativne Jugoslavije i perioda nakon njenog raspada i sticanja nezavisnosti. U SFRJ je ustavom određena odvojenost države i crkve odnosno vjerskih zajednica te je vjera bila stavljena izvan dominantnih društvenih vrijednosti i ograničena unutar sfere privatnog. Razlog tome možemo potražiti i

u činjenici da je raniji režim „kontrolisao religiozno primarno zbog povezanosti, ako ne već i stopljenosti religioznog i nacionalnog, zbog bojaznosti od nacionalizma i šovinizma koji je prijetio stabilnosti složene višenacionalne zajednice“ (Tanović, 2005:209). Potpuni preokret se desio 90-ih, nakon raspada SFRJ, kada sa uspostavljanjem novog političkog establišmenta i uvođenjem pluralističke demokratije nastupa period reafirmiranja nacionalnih identiteta ali i nacionalizma. U takvoj konstelaciji političkih i društvenih snaga religija izlazi van okvira privatne sfere i zauzima jedno od najvažnijih mjesta u javnoj sferi direktno se povezujući s politikom. „Takva politika je upotrijebila religiju u svoje svrhe, a neke su Crkve najotvorenije blagosiljale osvajačke i genocidne vojne i političke akcije. U drugim slučajevima vjerske zajednice su stale na stranu nacionalnih i nacionalističkih političkih stranaka a i danas postoji poludržavni entitet u kome je priznata samo jedna vjera i u kojem svaka državna institucija i čak najmanja vojna i policijska jedinica slavi svoju krsnu slavu“ (Ibid, 2005:209).

Nerijetko se danas dešava u Bosni i Hercegovini, a to je posebno izraženo u periodu neposredno i tokom izbora, da je religija važniji faktor prilikom definiranja političkih stavova i opredjeljivanja za neku političku opciju od karakteristika poput stručne spreme, socijalnog statusa, teritorijalne i druge pripadnosti. „Pokazuje se da će religijske vođe, religijske organizacije i vjernici dati prednost strankama koje im garantiraju vjersku pouku u odgojno-obrazovnim institucijama, koje se protive pobačaju, istospolnim brakovima, i sl., dok ateisti, u načelu, daju glasove lijevim političkim strankama“ (Cvitković, 2019:72). Predizborne kampanje su upravo usmjerene u tom cilju, iako u Bosni i Hercegovini možemo reći da se predizborne aktivnosti najviše fokusiraju na kritikovanje protivkandidata bez proaktivnog stava niti vizije o budućim projektima. Zapravo, kandidati nam „nude svoje namjere, nacionalne i religijske identitete, ali ne i svoja djela“ (Ibid, 2019:79).

Da bismo što potpunije predstavili odnos najrelevantnijih političkih stranaka u BiH prema religiji, predstaviti ćemo njihove osnovne karakteristike, političke ideje i pravce djelovanja.

Stranka demokratske akcije (SDA) osnovana je 26. maja 1990. godine a prvi predsjednik stranke bio je Alija Izetbegović. Budući da je u programu stranke akcenat stavljen na rješavanje muslimanskog

nacionalnog pitanja te zaštitu vjerskih prava, tako je i od samog početka stranka imala jaku podršku od strane uleme (muslimanskog svećenstva). U programu stranke je takođe izražena usmjerenost na očuvanje BiH u svojim granicama kao i očuvanje zajedničke države Jugoslavije. Kasnije, naročito nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, SDA je fokus svojeg političkog programa i djelovanja stavila na proglašenje nezavisnosti BiH (Markešić, 2004:32). Programska deklaracija stranke naglašava zalaganje za „...održanje Jugoslavije kao slobodne zajednice suverenih naroda i republika u sadašnjim federalnim granicama“ (čl. V) te je posebno naveden „...interes za očuvanje Bosne i Hercegovine kao zajedničke države Muslimana, Srba i Hrvata“ (čl. VII).¹ Od svojeg samog osnivanja a i tako i u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu ova stranka je kada je riječ o uređenju zemlje i ravnopravnosti naroda izražavala jasan stav da je neophodno sačuvati multietnički i multikulturalni karakter zemlje.

Srpska demokratska stranka (SDS) osnovana je 12. jula 1990. godine a na mjesto njenog prvog predsjednika tada je izabran Radovan Karadžić. Na osnivačkoj skupštini SDS-a bili su prisutni brojni predstavnici Srpske Pravoslavne Crkve (SPC). Okosnica programa SDS-a odnosila se na ostanak Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi sa Srbijom da bi 1992. godine pod vođstvom ove stranke bila osnovana i skupština srpskog naroda koja je na dijelovima teritorije Bosne i Hercegovine većinski naseljenim srpskim stanovništvom proglasila Srpsku republiku BiH a onda i Republiku Srpsku (Jukić, 2009:272). Na vanrednoj Skupštini SDS-a održanoj u oktobru 2016. godine na mjesto predsjednika stranke izabran je Vukota Govedarica koji je i trenutno na toj poziciji.

Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) je osnovan nakon rata, 1996. godine od strane nezavisnog zastupničkog kluba predvođenog Miloradom Dodikom te se u samom početku svojeg postojanja i djelovanja postavlja kao opoziciona stranka u entitetu Republika Srpska. Iako je SNSD deklarativno opredijeljena za neetničko funkcioniranje i socijaldemokratska načela, u političkoj praksi je prisutna kao stranka koja zastupa isključivo interese srpskih birača sa nerijetkim javnim istupima i retorikom koja se može okarakterizirati kao nacionalistička.

1 „Programska deklaracija Stranke demokratske akcije, usvojena kao „Programski dokument“ na Osnivačkoj skupštini stranke 26.5.1990. godine u Sarajevu

Hrvatska demokratska zajednica (HDZ BiH) osnovana je 18. augusta 1990. godine a za njenog prvog predsjednika izabran je Davor Perinović. Osnivačkom saboru HDZ-a BiH prisustvovali su brojni katolički vjerski poglavari te predstavnici HDZ-a iz Zagreba. HDZ BiH se u svojoj programskom orijentaciji opredijelila za preustroj jugoslovenske zajednice u konfederalnu državu, a u slučaju da to ne bude moguće, za nezavisnost BiH. Za Stranku je od ključnog značaja bilo, između ostalog, osnivanje Hrvatskog narodnog sabora 2000. godine koji za cilj ima da usmjeri djelovanje ostalih političkih stranaka sa hrvatskim predznakom. Djelovanje Hrvatskog narodnog sabora je obnovljeno 2011. godine od kada je na poziciji predsjedavajućeg Predsjedništva HNS-a Dragan Čović, predsjednik HDZ BiH. Imajući u vidu da je na taj način pozicija predsjednika najveće političke stranke sa hrvatskim predznakom i pozicija predsjedavajućeg Predsjedništva HNS-a kao krovne organizacije za sve hrvatske političke stranke objedinjena, možemo uočiti da je Čovićeva moć i više nego znatno uvećana.

Uočavamo da su sve tri nacionalne stranke, SDA, SDS i HDZ BiH, vremenom mijenjale svoju politiku tako da su u ratu i neposredno nakon ove stranke svojom retorikom i djelovanjem mogle biti svrstane u nacionalističke da bi se kasnijim usmjeravanjem ka modernim europskim tokovima pomakle ka centru (Jukić, 2009:276). Nakon svojevrsne transformacije koja je u postratnom periodu uslijedila, ove stranke se danas uglavnom mogu pozicionirati kao desni centar.

Pored etničkih političkih partija, koje dominantno određuju političke i društvene procese u Bosni i Hercegovini, tu su i multietničke stranke koje se svojim djelovanjem ne usmjeravaju ka nekom od tri etničke skupine već nastoje definirati i ostvariti interese svih građana i svih naroda u Bosni i Hercegovini. Ove stranke imaju izbalansiran sastav centralnih stranačkih tijela u nacionalnom smislu te se statutarno određuju kao multietničke stranke.

Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH) programski se deklarira kao moderna politička organizacija lijeve političke orijentacije, stranka rada i stvaralaštva, stranka radnika i radno ovisne populacije. Ova partija je nastala i razvijala se na temelju „europske i bosansko-hercegovačke socijaldemokratije, radničkog i seljačkog pokreta, na poukama i porukama Narodnooslobodilačkog antifašističkog rata (1941.-1945.), pozitivnim vrednotama socijalnog razvitka nakon Drugog svjetskog rata, na osnovama reformističko - demokratskog iskoraka Saveza

komunista i Saveza reformskih snaga Bosne i Hercegovine, potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća“ (Jukić, 2009:280). SDP BiH svoje korijene vezuje za Socijaldemokratsku stranku BiH, osnovanu 1909. godine kao izraz političkih potreba radničke klase i pokušaj da se prevlada mononacionalni karakter političkog organiziranja i međunacionalnog polariziranja i konfrontiranja. SDP BiH je multietnička partija koja djeluje i ima svoje organizacije na području cijele Bosne i Hercegovine.

Savez za bolju budućnost BiH (SBB) stranka osnovana 2009. godine, narodna stranka političkog centra koja se zalaže za očuvanje teritorijalnog integriteta i jačanje državnog suvereniteta i nezavisnosti BiH, kao nedjeljive države u kojoj su narodi BiH, Bošnjaci, Srbi i Hrvati, ravnopravni i konstitutivni na cijeloj teritoriji države, kako se ističe u njihovom programskom dokumentu pod naslovom Politika SBB-a. Vrijednosti za koje se zalaže ova stranka su ljudska prava i slobode, izgradnja socijalne države itd., dok se, kako dalje stoji u istom dokumentu, ova stranka protivi svakom obliku ekstremizma i njegovoj političkoj instrumentalizaciji čime se urušava jedinstvo BiH i stvara opasnost od etničkih podjela zemlje.

Jedna od glavnih značajki partijskog sistema Bosne i Hercegovine od 1990.godine do danas je njegova podijeljenost na tri etnopartijska podsistema a pripadnost „bošnjačkom, srpskom ili hrvatskom partijskom podsistemu moguće je (u većini slučajeva, E.H.M.) odrediti na osnovu naziva političke partije, partijskog programa, praktičnog partijskog djelovanja i nacionalne strukture partijskog članstva i birača na izborima“ (Dejanović, 2014:74). Konstanta i glavni faktor koji je uslovio nastanak i stalno reproduciranje etničke podijeljenosti partijskog sistema kao i dominantno ponašanje birača u BiH je nacionalno - vjerska linija društvenog rascjepa.

3.0 Političke stranke u BiH i religija

Pobjeda etno - nacionalističkih partija na izborima 1990. godine bila je u značajnoj mjeri potpomognuta djelovanjem religijskih institucija. Od tada pa do danas evidentno je prožimanje religijsko - konfesionalne i nacionalno - političke sfere uz naglašenu ulogu religijskih vođa u procesima legitimacije političkih odnosno stranačkih lidera. Religijske institucije u Bosni i Hercegovini su u manjoj ili većoj mjeri i u različitim

periodima instrumentalizirane od strane etničkih političkih elita kako bi se izvršila etnička homogenizacija.

Stranka demokratske akcije u svojem programskom dokumentu jasno podupire slobodnu aktivnost vjerskih zajednica zasnovanu na autonomiji i vjerskim slobodama građana. Također, ova stranka podržava Islamsku zajednicu BiH, posebno njeno pravo da određuje principe interpretacije islama i skreće pažnju na rastuću islamofobiju na Zapadu. „Poštivanje različitih svjetonazora, vjerskih prava i sloboda, što je zagarantirano Ustavom BiH, podrazumijeva i vraćanje oduzete imovine vjerskim zajednicama/crkvama, obnovu porušenih i oštećenih vjerskih objekata i kulturno-historijskog naslijeđa uopće“. Odnosi između države i vjerskih zajednica/crkava treba da budu regulirani zakonom sukladno praksi savremenog demokratskog svijeta a posebno se traži od institucija BiH potpisivanje Ugovora sa IZ BiH. SDA također odbija svako nasilje i zločine u ime islama smatrajući da je nasilje u ime vjere najgori vid nasilja i to nad samom vjerom.

Govoreći o odnosu etike i politike etička utemeljenja vlastite djelatnosti Srpske demokratske stranke programski se vežu za set hrišćanskih principa budući se ova stranka samoodređuje kao nacionalna stranka. U tom smislu programski se ističe da etika politike ove stranke „mora biti utemeljena na hrišćanski odgovornom i patriotskom odnosu prema sopstvenom narodu, njegovoj tradiciji i perspektivi življenja na ovim prostorima“ (Program SDS. str. 7). „Naše tradionalne vrijednosti“, navodi sa dalje, „zasnovane na svetosavlju“, kao dijelu evropskog etičkog naslijeđa, konstitutivni su dio savremenih ekonomskih, političkih i kulturnih odnosa u svijetu. Programski ova stranka smatra Srpsku pravoslavnu crkvu (SPC) temeljem duhovne obnove društva. Historija ove crkve i srpskog naroda je nerazdvojna. Iz tog razloga SPC je uvijek u narodu imala posebno mjesto budući je obezbjeđivala njegovo duhovno jedinstvo.

U programskom dokumentu Saveza nezavisnih socijaldemokrata stoji da se ova stranka zalaže za punu slobodu vjeroispovijesti i odvojenost države i crkve.

Hrvatska demokratska zajednica BiH kao jedan od svojih prioriteta navodi jasno reguliranje „prava i položaja crkava i vjerskih zajednica kojima se mora omogućiti slobodno i neovisno djelovanje. Istovremeno ustrajavamo u nastojanjima da se ugovorno reguliraju odnosi države s

Katoličkom crkvom, drugim crkvama i vjerskim zajednicama te izvrši povrat oduzete imovine“ (Program, str. 29).

Socijaldemokratska partija BiH ističe da multikonfesionalnost u Bosni i Hercegovini „treba razvijati i njegovati na univerzalnim principima humanizma, vjerske tolerancije i ljudske solidarnosti, kao mostove koji garantiraju progres i prosperitet svih“. Religija i izbor religije jeste dio privatnosti i pravo svakog pojedinca. SDP polazi od društvenog interesa religije. SDP BiH kaže da će izgrađivati demokratsku i svjetovnu BiH, zalagati se za civilizacijski model razdvojenosti države i vjerskih zajednica koji će osigurati punu autonomiju i države i vjerskih zajednica. Političke zloupotrebe religije i vjerskih zajednica direktno štete interesima vjerskih zajednica i interesima društva, čineći od njih sluge dnevne politike, a oduzimajući im duhovnost i moralnu snagu. Zbog toga ćemo se zalagati, kaže se dalje u Programu, za dosljedno poštovanje i praktičnu implementaciju principa sekularnosti u našem društvu.

SDP se posebno zalaže za: obnovu ratnim djelovanjem oštećenih vjerskih objekata, zakonsku regulativu odnosa države i vjerskih zajednica te aktivnu politiku prema vjerskim zajednicama uz zaštitu pune slobode vjeroispovjesti. SDP BiH je multikonfesionalna i multinacionalna stranka, s tim što se u njenim redovima jednakopravno nalaze i djeluju i teisti i ateisti i agnostici, a njihova valorizacija mjeri se njihovom praktičnom djelatnošću i doprinosom razvoju demokratije, ljudskih prava i sloboda, ekonomskom i društvenom prosperitetu države, naroda i građana koji žive u Bosni i Hercegovini“, programski je stav SDP BiH.

Savez za bolju budućnost BiH se zalaže za Bosnu i Hercegovinu kao sekularnu državu, uz osiguranje punih vjerskih sloboda i prava vjerskih zajednica te za jačanje viševjerskog ambijenta u BiH, koga treba razvijati i njegovati na principima humanizma, vjerske tolerancije i ljudske solidarnosti. Stranka je opredijeljena za slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, za slobodno ispoljavanje vjerskih nazora te slobodno obavljanje vjerskih obreda i poslova. „SBB podržava javne funkcije vjerskih zajednica, s obzirom da one imaju značajnu javnu ulogu u moralnom odgoju građana, afirmaciji humanizma i etike dobra, u obrazovanju i humanitarnim aktivnostima i slično“. SBB je je za jednakost svih religija i vjerskih zajednica, te snažno podržava uspostavljeni međureligijski dijalog i zalaže se za dijalog između

države i vjerskih zajednica“, politika je ove stranke prema religijskim pitanjima.

4.0 Zaključna razmatranja

Procesi demokratizacije bosanskohercegovačkog društva koji su započeli 90-ih godina prošlog stoljeća otvorili su prostor za slobodno ispoljavanje religijske pripadnosti. Ti su procesi ipak poprimili nešto širi značaj unutar javne sfere te dolazi do procesa prožimanja religije i politike koje možemo nazvati *religizacijom politike*, odnosno *politizacijom religije*. Ako navedene procese razmatramo u okviru djelovanja političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, onda možemo uočiti da su stranke s nacionalnim predznakom posebno sklone pozivanju na religijska osjećanja kao i angažiranju religijskih vođa u svojim, kako izbornim tako i predizbornim, aktivnostima. Unutar tih aktivnosti se obično naglašava uloga nacionalnih stranaka koje se predstavljaju kao jedini legitimni zastupnici interesa svojih religijskih zajednica i garant očuvanja nacionalnog i religijskog identiteta.

Religija je u bosanskohercegovačkom društvu, pa i općenito na južnoslavenskom prostoru, imala vrlo značajan uticaj na politička kretanja a posebno na etno - nacionalno oblikovanje. Kako Žarko Paić naglašava „Umjesto želje za radikalnom demokracijom svjedočimo sve većoj politizaciji religije (...)“ (2016:12). Iako to u pojedinim slučajevima može biti i na štetu politike, u ovom odnosu obično je najveća šteta nanesena duhovnoj sadržini religije. U multikonfesionalnim i višetničkim društvima kakvo je bosanskohercegovačko, sprega politike i religije često proizvodi opću fragmentaciju društva sa pojavama poput segregacije, animoziteta i netolerancije. Zbog toga je neophodno kritički propitati odnos religije i politike u našoj zemlji u kontekstu principa sekularnosti te njihove etičke zasnovanosti i društvene odgovorosti kako bi se spriječila bilo kakva zloupotreba jedne nad drugom.

Literatura:

1. Babić, Mile (2005) *Religija i politika*, Dijalog – Časopis za filozofiju i društvenu teoriju, 03-04/2005, str. 212 – 217
2. Cvitković, Ivan (2019) *Religija u raljama politike*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
3. Jukić, Zvonimir (2009) u Gavrić, Saša, Banović, Damir, Krause, Christina (ur.) *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine – izabrani aspekti*, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Konrad Adenauer, str. 264 – 291
4. Markešić, Ivan (2010) *Religija u političkim strankama na primjeru Bosne i Hercegovine*, Zagreb-Sarajevo: Synopsis
5. Markešić, Ivan (2004) *Kako smo sačuvali BiH*, Sarajevo-Zagreb: HNV – Synopsis
6. Paić, Žarko (2016) *Trijumf političkih religija – politika identiteta i sumrak kulture*, Europske studije – European Studies, 3-4, str. 5 – 47
7. Tanović Arif (2005) *Religija i politika: forme društvene moći*, Dijalog – Časopis za filozofiju i društvenu teoriju, 03-04/2005, str. 207-211

Dokumenti:

1. Statut i Program Stranke demokratske akcije - www.sda.ba - Zvanična web stranica Stranke demokratske akcije (SDA)
2. Statut i Program Srpske demokratske stranke www.sdsrs.com - Zvanična web stranica Srpske demokratske stranke RS (SDS)
3. Statut i Program Saveza nezavisnih socijaldemokrata www.snsd.org - Zvanična web stranica Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD)
4. Statut i Program Hrvatske demokratske zajednice BiH www.hdzbih.org - Zvanična web stranica Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH)
5. Statut i Program Socijaldemokratske partije BiH www.sdp.ba - Zvanična web stranica Socijaldemokratske partije BiH (SDP BiH)
6. Statut i Politika (Program) Saveza za bolju budućnost BiH – www.sbb.ba - Zvanična web stranica Saveza za bolju budućnost BiH (SBB BiH)